

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 02.05.2024 ✓Accepted/Kabul: 19.09.2024

DOI:10.30794/pausbed.1477210

Research Article/Araştırma Makalesi

Saylan, İ. (2024). "Türkiye Siyasi Hayatında Tek Konu Partileri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 65, ss. 145-158.

TÜRKİYE SİYASİ HAYATINDA TEK KONU PARTİLERİ*

İbrahim SAYLAN**

Öz

Tek konu partileri siyasi partiler yazınında ihmal edilmiş bir konudur. Kökleri çoğunlukla toplumsal hareketlerde olan ve çoğu zaman baskı gruplarından ayırt edilemeyen bu partiler amaçları itibariyle istisnai özelliktedirler. Tek bir konunun gündeme getirilmesi ve o konuda yasal değişiklik yapılmasını temel varlık nedeni yapan bu partiler çoğunlukla kısa ömürlü olsalar da demokratik parti sistemlerinin önemli bir parçası konumundadırlar. Türkiye siyasi tarihinde de tek konu partisi örneklerine rastlanmaktadır. Bu çalışmada çok partili hayata geçişten bu yana kurulan tek konu partileri amaçları, süreklilikleri ve etkileri bakımından incelenmekte, böylece bugüne kadar ayrı bir çalışma konusu olmamış Türkiye’de tek konu partileri olgusuna ışık tutulmaktadır. Araştırmamız bugüne kadar kadın hakları, çevre, engelli hakları ve aşırı karşıtlığı konularında tek konu partilerinin kurulduğunu göstermektedir. Bunlar içerisinde ise sadece Kadın Partisi ile Yeşiller Partisi’nin parti özelliklerine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu iki parti konularını “siyasallaştırma” ve “bulaştırma” açılarından etkili olmuşlardır. Ancak kitlesel birer muhalefet gücü yaratma konusunda aynı başarıyı gösterememişlerdir.

Anahtar kelimeler: *Tek konu partileri, Siyasi partiler, Türkiye siyaseti, Kadın Partisi, Yeşiller Partisi.*

SINGLE-ISSUE PARTIES IN TURKISH POLITICS

Abstract

The literature on political parties has not given much attention to single-issue parties. Mostly rooted in social movements and often indistinguishable from pressure groups, these parties are exceptional in terms of their goals. These parties, whose main *raison d'être* is to bring a single issue to the agenda and to bring about legislative changes on that issue, are an important part of democratic party systems, even though they are often short-lived. There are also examples of single-issue parties in Turkish political history. In this study, single-issue parties established since the transition to multi-party life are analyzed in terms of their goals, continuity and effects, thus shedding light on the phenomenon of single-issue parties in Türkiye, which has not been the subject of a separate study so far. Our research shows that single-issue parties have been established in the fields of women’s rights, environmental issues, disability rights, and anti-vaccination. Among these, only the Women’s Party and the Green Party are understood to have party characteristics. These two parties have been effective in terms of “politicization” and “contagion” of their issues. However, they did not have the same success in creating mass opposition forces.

Keywords: *Single-issue parties, Political parties, Turkish politics, Women’s Party, Green Party.*

*Bu çalışma Siyasi İlimler Türk Derneği tarafından 24-25 Eylül 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen I. Ulusal Siyaset Bilimi Kongresi’nde sunulan sözlü bildirinin geliştirilmiş halidir.

**Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İZMİR.
e-posta: ibrahim.saylan@deu.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0002-7395-9963>)

1. GİRİŞ

Modern siyasal yaşamın temel kurumlarından biri olan siyasi partiler belli bir ideoloji etrafında bir araya gelmiş kişilerin siyasi iktidarı elde etmek üzere kurdukları örgütler olarak tanımlanmaktadır. Siyasi partilerin eğitimden sağlığa, adaletten ulaşımaya bir ülkeyi ilgilendiren çeşitli temel konular hakkında görüş ve politikalarının olması ve iktidara geldiklerinde siyasi programlarını hayata geçirmesi beklenmektedir. Tek konu partileri bu anlamda önemli bir istisna oluşturmaktadır. Tek bir konunun gündeme getirilmesi ve o konuda yasal değişiklik yapılmasını temel varlık nedeni yapan bu partiler demokratik siyasal yarışma olanaklarının bulunduğu pek çok ülkede parti sistemlerinin bir parçası konumundadırlar. Öte yandan, iktidarı ele alma hedefine sahip olmamaları nedeniyle tek konu partilerinin gerçekten birer siyasi parti olup olmadığı tartışmalıdır. Dahası, genellikle örgütlenme, finansman, üyelik gibi kurumsallaşmaya ilişkin temel gereklilikler konusunda ciddi sorunlar yaşayan bu partiler süreklilik sağlayamayıp siyaset sahnesinden kısa sürede silinip gitmektedirler.

Siyasi partilere ilişkin son derece zengin bir literatür vardır. Siyasi partilerin işlevleri, örgütlenme modelleri, siyasal rekabet, temsil ve katılım, parti sistemleri, partilerin ideolojilerle, toplumla ve devletle ilişkileri siyasi partilere ilişkin temel araştırma konuları içerisinde yer almaktadır (Duverger, 1986; Panebianco, 1988; Sartori, 2005; Katz ve Crotty, 2006; Carter vd., 2023). Ancak bu zengin literatürde tek konu partileri yeterince yer bulmayan bir konudur. Bu çalışmada öncelikle tek konu partilerinin parti niteliğini tartışabilmek amacıyla bu partiler ile baskı grupları arasındaki farklılıklar ele alınmaktadır. Ayrıca, özellikle kadın ve yeşil partileri örneklerinde olduğu gibi kimi tek konu partilerinin tarihsel olarak toplumsal hareketlerden geliştiği gerçeğini dikkate alarak toplumsal hareketler ve tek konu partileri arasındaki bağlantılara yer verilmiştir. Kavramsal netleştirmeye ilişkin son olarak, çoğu örnekte ikisi arasında görülen örtüşmeye karşın niş parti kavramının neden her zaman tek konu partisi kavramının yerine kullanılmayacağı açıklanmıştır. Söz konusu kavramsal farklılıkları ayırt ettikten sonra, tek konu partilerinin ortaya çıkış nedenleri, amaçları ve etkileri ortaya konmaktadır. Böylece, tek konu partilerinin özgül yönlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ardından, bu analitik çerçevenin ışığında, çok partili hayata geçişten günümüze Türkiye’de kurulan tek konu partileri incelenmiştir. Son olarak, söz konusu partilerin Türkiye siyasal hayatındaki anlam ve önemi hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Tek konu partileri Türkiye siyaseti literatüründe bugüne kadar ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınmamıştır. Bu çalışma Türkiye örneğini inceleyerek siyasi parti literatüründe ihmal edilmiş bir konu olan tek konu partileri olgusuna dair bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. SİYASİ PARTİLER VE BASKI GRUPLARI: ÖZELLİKLER VE İŞLEVLER

Siyasal partiler modern siyasal hayatın temel kurumlarından birisidir. Yasama ve yürütme gücünün kullanımında belirleyici bir öneme sahiptirler (Özdemir ve Atılğan, 2018: 207). Modernleşmenin siyasi katılımı, siyasi katılımın da siyasal örgütlenmeyi teşvik etmesi sonucu ortaya çıkmışlardır. Siyasi partilerin ortaya çıkmasında kurumsal gerekliliklerin yanı sıra savaş, devrim ve ekonomik kriz gibi olağanüstü durumlar da etkili olmuştur. Elbette, siyasi partiler bir kez ortaya çıktıktan sonra, mevcut partilerin bölünmeleri ya da birleşmeleri sonucunda da yeni partiler ortaya çıkmıştır (Kapani, 2016: 177).

Siyasi partileri belli bir ideoloji etrafında bir araya gelmiş insanların siyasi iktidarı ele geçirmek üzere kurdukları, sürekliliğe sahip ve ülke geneline yayılmış örgütler olarak tanımlanmak mümkündür. Başka bir deyişle, siyasi partilerin temel amacı bir siyasi programın hayata geçirilmesi için siyasi iktidarı elde etmek ya da paylaşmaktır. Siyasi iktidarı ele geçirme hedefi siyasi partileri diğer siyasi gruplardan ayırmaktadır (Durgun, 2015: 338).

Siyasi partiler temel hedeflerini gerçekleştirme çabası içerisinde pek çok farklı ve birbirleriyle bağlantılı işlevi yerine getirmektedir. Siyasi partilerin başlıca işlevleri arasında hükümet ya da muhalefet etmek, toplumsal temsil, çıkarların birleştirilmesi ve ifade edilmesi, sorunların belirlenmesi, yönetici kadroların temini ve eğitilmesi, toplumsal bütünleşmenin sağlanması bulunmaktadır. Siyasal partilerin işlevleri içinde buldukları siyasi sistemlere göre değişiklik göstermektedir (Sayarı, 2013: 127-131; Heywood, 2013: 227-231).

Siyaset bilimi yazınında siyasi partileri sınıflandırmaya yönelik çeşitli tipolojiler mevcuttur. Maurice Duverger partiler arasında kadro ve kitle partileri ayrımı yapmaktadır. Kadro partileri elitleri bir araya getirmekte ve

etkinliklerini seçim dönemleriyle sınırlamaktadır. Kitle partileri ise siyasal programını hayata geçirmek için geniş seçmen kitlelerini seferber eden partilerdir. Kadro partilerinin aksine kitle partilerinin ideolojik ve örgütsel yönü güçlüdür (Duverger, 1986). Sigmund Neumann'ın partilerin işlevlerini temel alan sınıflandırmasına göre ise partiler bireysel temsil, toplumsal bütünleşme ve tam bütünleşme partileri olarak üçe ayrılmaktadır. Bireysel temsil partisi siyasete katılımın sınırlı olduğu bir toplumun ürünü iken bütünleşme partileri seçmenler ve parti üyeleri ile güçlü bağlar kuran partilerdir. Modernleşme süreçlerinin getirdiği yapısal dönüşümler partileri bireyin siyasal katılımının sağlanması dâhil olmak üzere toplumsal bütünleşme konusunda daha fazla sorumluluk üstlenmeye yöneltmiştir. Bu anlamda bütünleşme partileri kitle siyasetinin kurumsallaşmasında hayati bir rol üstlenmişlerdir (Neumann: 1956: 560-561).

Literatürde önemli yer tutan diğer önemli bir tipoloji ise sosyolojik temellidir. Bu sınıflandırmanın iyi bilinen örneklerinden birisi Otto Kirchheimer'a aittir. Siyasal partileri sosyal grupların çıkarlarının sonucu ve temsilcileri olarak gören Kirchheimer partileri burjuva bireysel temsil, sınıfsal kitle, mezhepsel kitle ve hepsini yakala partileri olarak dört gruba ayırmaktadır. Kirchheimer'ın adı özellikle değişen parti sistemi dinamiklerini kavramak üzere kendisinin ortaya attığı hepsini yakala partisi terimi ile özdeşleşmiştir. Ona göre 1950'lerin sonunda başlayan bir dizi süreç hepsini yakala partilerinin ortaya çıkmasını ve başarılı olmasını mümkün kılmıştır. Ekonomik büyüme ile refah devletinin güçlenmesi, kolektif kimliklerin zayıflaması ve kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle beraber liderin ve söylemin gücünün artması hepsini yakala partilerinin ön plana çıkmasına yol açmıştır (Kirchheimer, 1966: 177-200).

Elbette, klasikleşmiş tipolojiler bunlarla sınırlı değildir ve 1950'lerden bu yana siyasal partilere ilişkin pek çok sınıflandırma yapılmıştır. Ancak bu sınıflandırmalar yakın zamana kadar Batı Avrupa siyasal sistemlerinde yer alan partileri esas almışlardır. Gunther ve Diamond'ın 2000'lerin başında geliştirdikleri tipoloji Batı Avrupa dışındaki partilerin sınıflandırılmasına olanak tanınması nedeniyle özellikle öne çıkmıştır. İki araştırmacı partileri sınıflandırırken örgütsel yapı; program hedefleri/ideolojik yapı; hegemonyacı/çoğulcu yapı olmak üzere üç ana ölçüt belirlemişlerdir. Bu tipolojide yapısal ölçüt parti örgüt yapısını değerlendirirken kullanılmakta ve partiler zayıf ve güçlü olarak başlıca iki gruba ayrılmaktadır. İşlevsel ölçütten partilerin programlarını ve ideolojilerini incelemekte yararlanılmaktadır. Davranışsal ölçüt ise partilerin stratejilerine yoğunlaşmakta, bunun için de parti içi demokrasi ve lider yapısı gibi özellikler araştırılmaktadır. Bu ölçütlere göre, yazarlar 1850-2000 yılları arasında dünya genelinde kurulan siyasi partileri elit-temelli partiler, kitle partileri, etnik kökenli partiler, seçim odaklı partiler ve hareket partileri olarak beş gruba ayırmaktadırlar. (Gunther ve Diamond, 2001 ve 2003).

Tek konu partileri ise siyasi partileri tanımlayan başlıca özellik ve işlevlerin çoğuna sahip olmadıkları gibi klasik siyasi parti tipolojilerine de uymazlar. Tek konu partileri siyasi partilerden daha çok baskı gruplarına benzetilmektedir. Bu nedenle, tek konu partilerinin partili olma sıfatını tartışabilmek için genel anlamda siyasi partiler ile baskı grupları arasındaki farklılıkları ve ilişkileri ele almak yerinde olacaktır.

Baskı grupları ortak çıkarlar etrafında birleşen ve bunları gerçekleştirmek için siyasi iktidar üzerinde etki yaratmaya çalışan örgütlenmiş gruplar olarak tanımlanmaktadır. Her çıkar grubunu bir baskı grubu olarak düşünmemek gerekmektedir. Bir çıkar grubu ancak siyasi iktidarı etkilemek üzere örgütlendiğinde baskı grubu niteliği kazanmaktadır (Kapani, 2016: 208). Bu bağlamda, baskı gruplarıyla siyasi partiler arasında birkaç belirgin farklılığı tespit etmek mümkündür. Öncelikle, siyasi partiler iktidarı hedeflerken, baskı grupları iktidarı etkilemeye yönelmektedir. Ayrıca, siyasi partilerin faaliyetleri süreklilik gösterirken, baskı gruplarının etki çabaları kendi çıkar ya da amaçlarıyla sınırlı şekilde olmaktadır. Siyasi partilerin toplumsal konular hakkında ideolojilerine uygun kapsamlı siyasi programları bulunmaktadır. Seçmen desteği ile programlarını hayata geçirmek istemektedirler. Toplumda çıkar ve değerler pek çok ve dağınık haldedir. Siyasi partiler bunları temsil edebilecek şekilde birleştirmektedirler (*interest aggregation*). Baskı grupları ise daha çok çıkarların açıklanması (*interest articulation*) işlevine yakındırlar (Kapani, 2016: 210; Şener, 2018: 223).

Baskı grupları çıkar ve amaçları bakımından iki gruba ayrılırlar. İşveren, işçi ve meslek örgütleri ilk gruba oluştururken, bunlar çıkar temellidirler ve bir toplumdaki en etkili, en güçlü baskı örgütleridir. İkinci grupta ise ortak fikirler ve değerler etrafında toplanan örgütler yer almaktadır. Peşinde koştukları 'dava'nın tüm insanlığı ya da en azından geniş kitleleri ilgilendirdiğine inanmaktadırlar. Bu grupta yer alan örgütlerin üyeleri mesleki ya da

sınıfsal açıdan türdeş değildirler. İnsan haklarını koruma dernekleri, doğayı ve çevreyi koruma dernekleri ortak fikirler ve değerler etrafında toplanmış baskı gruplarına örnek verilebilir. Bu noktada, bu ikili sınıflandırmanın mükemmel olmaktan uzak olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü ortak çıkarlar etrafında toplanan grupların faaliyetleriyle aynı zamanda ortak değerlere de hizmet etmesi mümkündür (Şener, 2018: 225-226).

Baskı grupları siyasi iktidarı doğrudan ya da dolaylı faaliyetler yoluyla etkilemeye çalışırlar. Konunun içeriği, ülkenin siyasal ve kültürel yapısı kullanılan yöntemler üzerinde etkili olmaktadır. Lobicilik doğrudan etkileme yöntemleri arasında akla ilk gelen yöntemdir. Basın ve yayın yoluyla kamuoyunu etkileme ve eylemler (protesto mitingleri, grevler, boykotlar vb.) dolaylı etkileme faaliyetleri arasında yer almaktadır (Kapani, 2016: 221-223).

Baskı gruplarıyla ilgili diğer önemli bir husus, siyasi partilerle aralarındaki ilişkilerdir. İkisi arasındaki ilişki geçici veya sürekli nitelikte olabilirken ve bu durumun her ülkenin siyasi ve sosyal yapısına göre farklılıklar göstermesi mümkündür. Baskı gruplarıyla siyasi partiler arasındaki geçici ilişkiler seçimler ve grevler gibi belirli zaman ve durumlarda gündeme gelmektedir. Sürekli ilişkiler ise kendini iki şekilde göstermektedir. *Labour Party* ile İngiliz İşçi Sendikaları örneğinde olduğu gibi ikisi arasında tarihsel olarak organik bir bağ bulunmaktadır. İkinci durumda ise ikisi arasında organik bağ olmasa da aralarında yarı açık, yarı gizli bir dayanışma söz konusudur. Sermaye gruplarının sağ partileri, sendikaların sol partileri destekleme eğilimde olması bunun tipik bir örneğini oluşturmaktadır (Kapani, 2016: 210-212).

Görüldüğü gibi, siyasi partiler ile baskı gruplarının amaçları, örgütlenme biçimleri ve siyasi sistem içerisindeki işlevleri arasında önemli farklar bulunmaktadır. Tek konu partilerini bu farkları göz önünde bulundurarak incelemek gerekmektedir. Ancak bu şekilde, genel siyasi parti tanımından önemli farklılıklar göstermesine karşın tek konu partilerinin neden hâlâ siyasi parti olarak görüldüğü açıklık kazanabilir. Dahası, eğer çoğu tek konu partisi gerçekten partiden çok baskı grubu olarak adlandırılmayı hak ediyorsa, bu grupların neden siyasi parti olarak örgütlendiklerini de açıklamak gerekmektedir.

3. TEK KONU SİYASİ PARTİLERİ

Tek konu partileri uzamsal ve zamansal farklılıklara göre çok farklı konular etrafında ortaya çıkabilmektedir. Kadın hakları, ekoloji, hayvan hakları, telif hakları, kobay hayvanları üzerinde deney yapılması, vergilendirme, aşı, kürtaj, marihuana kullanımı, dini konular ve aile değerlerinin korunması bunlara örnek olarak verilebilir (Crotty, 2006).¹ Bu bağlamda, tek konu partileri temel varlık nedenleri olan ilgili konuya yönelik yaklaşımlarına göre yanlılar ve karşıtlar olarak ikiye ayrılabilir. Söz konusu partiler kimi durumlarda mevcut düzenlemelerin ve uygulamaların kaldırılmasını, kimi durumlarda ise ilgili konuda yasal düzenleme yapılmasını savunmaktadırlar. Söz konusu partiler demokratik siyasal yarışma olanaklarının bulunduğu pek çok ülkede parti sistemlerinin bir parçası konumundadırlar.

Tek konu partileri farklı nedenler ve amaçlarla ortaya çıkmaktadırlar. Örneğin, 1993 yılında Birleşik Krallık'ta kurulan *United Kingdom Independence Party* (UKIP), 2006 yılında Nigel Farage'ın parti liderliğine gelmesi sonrasında Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılmasını sağlamayı amaçlayan bir parti olarak popülerlik kazanmıştır. Söz konusu hedefi doğrultusunda kamuoyu yaratma, bu amaçla seçmen mobilizasyonu sağlamada kayda değer bir başarı elde eden UKIP, Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasında önemli bir rol oynamıştır (Bale, 2019; The UK Independence Party, <https://www.ukip.org/about-UKIP>). 1869'da Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan *Prohibition Party* ülkede içki üretiminin ve satışının yasaklanmasını hedefiyle ortaya çıkmıştır. *Temperance Movement*'in bir parçası olan bu parti 1919-1933 yılları arasında ABD'de uygulanan içki yasağının yasallaşmasında önemli bir rol oynamıştır (The Prohibition Party, <https://www.prohibitionparty.org/>). 1991 yılında Kanada'da federal bir parti olarak kurulan *Bloc Québécois* ise Quebec eyaletinin Kanada devletinden bağımsızlığını kazanması için gerekli koşulları yaratmayı amaçlamaktadır (Bloc Québécois, <https://www.britannica.com/topic/Bloc-Quebecois>). *Animal Justice Party* 2011 yılında Avustralya'da kurulmuş ve hayvan haklarını iyileştirme amacı taşıyan bir siyasi partidir (Animal Justice Party, <https://www.animaljusticeparty.org/>). İsveç Korsan Partisi 2006 yılında ülkedeki telif ve patent yasalarında değişiklik yapılması talebiyle ortaya çıkmıştır (The Pirate Party, <https://>

¹ Göçmen karşıtı söylemleri ile bilinen radikal sağ partilerin de tek konu partileri olarak sayılabileceği görüşü kuşkuludur. Son zamanlarda göç odaklı olmaları bu partileri tek konu partisi yapmamaktadır. Çünkü bu partiler konjonktüre göre başta ekonomik sorunlar olmak üzere başka konuları da gündemlerine almaktadır (Kitschelt, 2006).

piratpartiet.se/en/about-us/). Pandemi sürecinde alınan kamu sağlığı önlemlerine, özellikle aşı uygulamalarına karşı çıkan partiler de son dönemde ön plana çıkmıştır. Türkiye’de 2021’de kurulan Dayatmasız Yaşam Partisi buna bir örnek oluşturmaktadır.

Tek konu partilerinin kurulmasını teşvik eden farklı nedenler bulunmaktadır. Ani ve kritik gelişmelere tepki verme gereği hisseden grupların varlığı bu nedenlerden birisidir. Örneğin, pandemi gibi kriz zamanlarında alınan kamu sağlığı önlemlerine karşı olan gruplar siyasal parti kurma yoluna başvurabilmiştir. Tek konu partilerinin kuruluşunu teşvik eden bir diğer neden, siyasal sistemdeki diğer partilerin bir konuya duyarsız kalması olabilmektedir. Örneğin, son yıllarda pek çok ülkede hayvan haklarının iyileştirilmesini talep eden partiler kurulmuştur. Son olarak, yerleşmiş geleneksel/baskıcı politikaları/anlayışları yıkmak isteyen grupların da tek konu partisi kurmaya yöneldikleri görülmektedir. Kadınların haklarının, toplumsal statülerinin iyileştirilmesini savunan feminist partiler bu grup içerisinde değerlendirilebilir. *Bloc Québécois* örneğinde gördüğümüz gibi etnik temelli talepler de tek konu partilerinin kuruluşuna temel teşkil edebilmektedir.

Bu son iki örnek kavramsal saydamlaştırma için, tek konu partilerinin sadece baskı gruplarından ayırt edilmesinin yeterli olmadığını göstermektedir. Tek konu partilerinin tarihsel gelişimi özellikle bazı örneklerin toplumsal hareketler ile yakın bağları olduğunu hatırlatmaktadır. Ayrıca, *Bloc Québécois* gibi bölgeci partiler tek konu partisi değil de niş partisi olarak da ele alındığı için bu noktada tek konu partilerinin niş partilerinden farkını da sorgulamak gerekmektedir.

Toplumsal hareketlerle tek konu partileri arasındaki ilişkiye baktığımızda son iki yüzyılda Batı toplumlarındaki sosyo-politik dönüşümü hatırlamak gerekmektedir. Batılı ülkelerde 19. yüzyıldan itibaren sınıf temelli toplumsal hareketler siyasete yön veren temel unsurlardan birisi olmuştur. 2. Dünya Savaşı sonrasında ise kimlik odaklı toplumsal hareketler ön plana çıkmaya başlamıştır. Yeni toplumsal hareketler olarak adlandırılan bu hareketler içerisinde 1960’larda yükselen öğrenci ve sivil haklar hareketleri, 1970’ler ve 1980’lerde güç kazanan kadın, çevre, LGBTİ ve insan hakları hareketleri ile 1990’larda ortaya çıkan küresel adalet hareketleri yer almaktadır (Topal Demiroğlu, 2014). Lawson ve Merkl bu eğilimin büyük partilerin düşüşte olduğunu bir göstergesi olduğunu öne sürmüşlerdir. Tek konu hareketlerinden yeni kurulan baskı gruplarına kadar pek çok yeni siyasi oluşum alternatif siyasi kanallar yaratma çabasına girerken aynı zamanda küresel çapta parti sistemlerini de değiştirmeye zorlamıştır (Lawson ve Merkl, 1988). Bu hareketler içerisinde özellikle kadın ve çevre hareketleri zamanla pek çok ülkede partileşme yoluna gitmişlerdir. Birleşik Krallık’tan Kadın Eşitliği Partisi (*Women’s Equality Party*) , Yeni Zelanda’dan Kadın Hakları Partisi (*Women’s Rights Party*), Almanya’dan Yeşiller Partisi dâhil olmak üzere kadın ve çevre hareketlerinin partileşmesine birçok örnek verilebilir (*Women’s Equality Party*, <https://www.womensequality.org.uk/>; *Women’s Rights Party*, <https://womensrightsparty.nz/> ; <https://www.britannica.com/topic/the-Greens-politics>).

Bunlardan özellikle Yeşil partiler Avrupa kıtası genelinde kayda değer bir siyasi güce dönüşmüştür. Gunther ve Diamond’ın tipolojisinde de yer alan, Kitschelt’in (2006) hareket partileri olarak adlandırdığı örneklerde toplumsal hareket tabanlarını korumaya dikkat eden, eylemlerinde toplumsal hareket repertuarından yararlanmaya devam eden Yeşil partiler olduğu gibi, Alman Yeşiller Partisi gibi zamanla ana akım partilere daha çok benzeyen örnekler de mevcuttur (Tarrow, 2012; Rüdiger ve Sajuria, 2020).² Günümüzde Avrupa siyasi sisteminin yerleşik güçlerinden birine dönüşen Yeşil partiler Avrupa Parlamentosu’ndaki parti gruplarından birisini oluştururken (*The Greens/EFA – Yeşiller Avrupa Özgür İttifakı*), kıta genelinde *European Greens* adıyla daha geniş bir dayanışma ve iletişim ağı işlevi gören kendine özgü tek bir Avrupa partisi şeklinde de örgütlenmişlerdir (*The Greens/EFA in the European Parliament*, <https://www.greens-efa.eu/en/> ; *European Greens*, <https://europeangreens.eu/about/>). Tarihsel gelişim itibarıyla kökleri toplumsal hareketlerde olan Yeşil partiler partileşmelerinin ardından özellikle ulusal ve kıta düzeyindeki siyasi sistemlerin yerleşik aktörlerine dönüştükçe tek konu partisi özelliklerinden uzaklaşmışlardır. *European Greens* 2024 manifestosunda çevre konusunun yanı sıra, demokrasi, feminizm, insan hakları, barış ve küresel adaleti öncelikli konuları arasında saymaktadır *European Greens*, <https://europeangreens.eu/priorities/>).

² Siyasi partiler ile toplumsal hareketler arasındaki ilişkiye dair farklı kuramların ayrıntılı bir analizi için bakınız: Tsakatika, M. (2023). “Political Parties and Social Movements”, *The Routledge Handbook of Political Parties*, (Ed. N. Carter, D. Keith, G. M. Sindre ve S. Vasilopoulou), Routledge, Oxon ve New York.

Tek konu partilerini incelerken dikkate alınması gereken diğer bir kavram da niş partilerdir. Niş partiler ana akım partilerden programları, davranışları ve stratejileri bakımından ayrılmaktadırlar (Wagner, 2012). Bu partilerin başlıca özelliği diğer siyasi partilerin önemsemediği, her birinin sınırlı sayıda ve ekonomi dışındaki konulara odaklanmalarındır. Bu partilerin en bilindik temsilcileri olarak Yeşiller, radikal sağ ve bölgeci partiler sayılmaktadır. Bu partilerin başlıca stratejik hedefleri “siyasallaştırma” ve “bulaştırma”dır. Siyasallaştırma, niş partilerin odaklandıkları konuları ana akım siyasetin başlıca gündem maddesi haline getirme stratejisidir. Siyasallaştırma stratejisinin niş partiler açısından iki yararı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, politika değişikliği hedefledikleri konunun kamuoyunda yeterince ilgi çekmesi halinde niş partilerin seçmen desteğini artırabilmesidir. İkinci olarak, bu partiler siyasallaştırma yoluyla hükümetlerini politika değişikliğine zorlayabilirler ki bu da onların hedeflerine ulaşmalarını kolaylaştırabilir. Niş partilerin izlediği ikinci strateji olan bulaştırma ise bu partilerin siyasallaştırdıkları konularda ana akım partilerin kendileriyle benzer tutumlar benimsemelerini sağlamaya çalışmaları anlamına gelmektedir (Wagner, 2023: 224-225). Niş partilerin izledikleri siyasallaştırma ve bulaştırma stratejilerine cevap olarak ise ana akım partiler uzlaşmacı, düşmanca ya da görmezden gelmeye dayalı tepkiler göstermektedirler (Meguid, 2005). Bu tutumlara göre de niş partiler hükümette yer almasalar bile bazı durumlarda, hükümet politikalarını amaçlarına uygun yönde etkileyebilmektedirler (Wagner, 2023: 225).

Wagner’ın yukarıda ayrıntılı şekilde açıklanan niş parti tanımından hareketle niş partilerin tek konu partileri olduğu ve bu iki kavramın birbirinin yerine kullanılabileceği anlaşılmaktadır. Nitekim Meguid (2005:347) de niş partilerin seçmenler ve diğer partiler tarafından büyük oranda tek konu partileri olarak algılandığını belirtmektedir. Öte yandan, siyasal parti tüzel kişiliğine sahip olsa da Türkiye’den vereceğimiz bazı örneklerde de görüleceği gibi kimi siyasal partilerin baskı grubu olma özellikleri daha ağır basmaktadır. Başka bir deyişle, tüm tek konu partilerinin niş parti özelliği taşıdığını söylemek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, tek konu partisi kavramı niş partilerini de kapsayan bir şemsiye kavram olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca, hangi partilerin niş parti kategorisinde değerlendirilmesi gerektiği konusunda da genel bir uzlaşma bulunmamaktadır. Örneğin, Wagner Yeşiller ve bölgeci partileri niş partiler arasında sayarken, bazı araştırmacılar ise kadın partilerinin ve göç karşıtı partilerin de bu kategoride ele alınabileceğini savunmaktadırlar (Mudde, 1999). Bu makalede, söz edilen nedenlerle tek konu partisi terimi tercih edilmiş olsa da Wagner’ın niş partileri özelinde tanımladığı “siyasallaştırma” ve “bulaştırma” kavramlarını tek konu partilerinin amaçlarını ve etkilerini değerlendirmek için kullanmanın yararlı olacağı açıktır.

Şu ana kadar yaptığımız kavramsal analiz ışığında tek konu partilerinin başlıca özelliklerini daha net şekilde ortaya koyabiliriz. Tek konu partilerinin tarihi 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu partiler çeşitli nedenler ve amaçlarla ortaya çıkmaktadırlar. Belli bir çıkar ya da idealin gerçekleştirilmesini amaçlamaktadırlar. Ancak, tek konu partilerinin siyasi partileri tanımlayan özelliklerin pek çoğundan yoksun oldukları da bir gerçektir. Örneğin, bunların büyük bir kısmı örgütsel sürekliliğe sahip olmadığı gibi, ülke genelinde yaygın da değildir. Belli siyasi ideolojilere yakınlıkları olsa da tek konu partileri doğaları gereği geniş kapsamlı birer siyasal programdan da yoksundur. En önemlisi, bu partilerin pek çoğu siyasi partilerin ayırt edici özelliği iktidarı ele geçirme hedefine sahip değildir. Buna uygun olarak, sığ örgütsel yapıları ve sınırlı amaçları nedeniyle çoğu tek konu partisi seçimlere dahi katılmamakta ya da katılamamaktadır. Ayrıca, bu partiler siyasi partileri tanımlayan işlevlerin çoğunu da yerine getirmemektedirler. Tek konu partilerini, baskı gruplarının özellikleri çerçevesinde incelediğimizde ise, söz konusu partilerin pek çoğunun baskı grubu özelliklerinin ağır bastığı görülmektedir. O halde, söz konusu sosyal gruplar neden baskı grubu olarak, örneğin bir dernek olarak değil de siyasi parti olarak örgütlenmeyi seçmektedirler?

Aslında, tek konu partilerinin pek çoğu daha büyük ve kapsamlı bir toplumsal hareketin parçası olarak ortaya çıkmaktadırlar. Kadın partileri ve Yeşil partiler bu durumun en iyi örnekleri arasındadır. Bu durumda tek konu partileri siyasal rekabetin resmi aktörleri olarak hedeflerine ulaşmak için siyasallaştırma ve bulaştırma stratejilerine hizmet edecek yeni araçlara erişmek istemektedirler. Bu yolla tanınırlıklarını artırmak, kamuoyu yaratmak ve ana akım partiler üzerinde etkiler yaratmayı hedeflemektedirler. Ancak çoğu zaman yukarıda söz edilen yapısal ve aktör kaynaklı sorunlarla boğuşmak zorunda kalmaktadırlar. Tek konu partilerinin çoğunun sınırlı etki yaratabilmesini, çoğu örneğin süreklilik sağlayamamasını bu sorunlar çerçevesinde açıklamak mümkündür. Bazı durumlarda ise tek konu partilerinin kurulması siyasallaştırılan konunun kendisinden çok siyasi aktörlerin kişisel beklentileri ile ilişkili olabilmektedir. Bu durumda, siyasi kültüre bağlı olarak tek konu partilerinin kurulması

ilgili kişilerin kamuoyunda kişisel tanınırlıklarını artırmak için başvurdukları bir yola dönüşebilmektedir. Siyasi parti kurulması konusunda yasaların tanıdığı hakları kullanmak isteyen kişilerin her zaman ortaya çıkması ve parti kurmaya girişmesi mümkündür. Ancak bu tip partileri tek konu partisinden çok tabela partisi olarak adlandırmak gerekmektedir. Aşağıda da göreceğimiz gibi Türkiye siyasi hayatında bunların sayısı hiç de az değildir.

4. TÜRKİYE'DE TEK KONU PARTİLERİ

Türkiye siyasi tarihi parlamenter demokrasinin gelişimine paralel olarak pek çok siyasal partinin kuruluşuna tanıklık etmiştir (Tunaya, 2015). Türkiye'de siyasi partiler Türkiye siyasal hayatı üzerine yapılan çalışmalarda da en çok ele alınan konular arasında yer almıştır. Partiler üzerine yapılan monografik ve karşılaştırmalı çalışmalarda partilerin ideolojileri, parti sistemleri, genel ve yerel seçimlerdeki performanslar, parti içi demokrasi ve partilerin ülke demokrasisine katkıları vb. gibi konular ele alınmıştır (Heper ve Rubin, 2002; Ahmad, 2010; Özbudun, 2011; Sayarı vd., 2018). Ancak söz konusu araştırmalar genellikle ana akım partiler üzerine yoğunlaşmıştır.

Mete Kaan Kaynar (2006: 28) Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, TBMM ve Emniyet Genel Müdürlüğü arşivlerine dayanarak 1923-2006 yılları arasında Türkiye'de 228 siyasi parti kurulduğunu belirtmektedir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 2006 sonrası kayıtları dikkate alındığında ise 24 Nisan 2024 tarihine kadar bunlara 112 yeni kaydın daha eklendiği görülmektedir. Güncel resmi kayda göre, 24 Nisan 2024 tarihi itibarıyla Türkiye'de faaliyette olan parti sayısı 139'dur (Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, "Faaliyette Olan Siyasi Partiler", <https://www.yargitaycb.gov.tr/documents/ek-1711443302.pdf>). 1923-2006 arasında kurulan 228 partiden sadece 49 tanesi en az bir milletvekili seçimine katılırken, bunlardan sadece 22 tanesi temsil hakkı elde etmiştir (Kaynar, 2007: 34). Aynı tarihler arasında toplam 178 partinin siyasal yaşamı sona ermiştir. Bunlardan % 69,6'sı kendi istekleriyle faaliyetlerine son vermişlerdir (Kaynar, 2007: 30). Yine aynı kaynağa göre, 1923-2006 tarihleri arasında kurulan 228 partinin ortalama ömrü 4,77 yıldır. Bunların en kısa süreli olanları bir gün ömürleri olan hülle partileridir (Kaynar, 2007: 39). Siyasi eğilimlerine bakıldığında ise 228 partiden 129'u sağ, 99'u ise sol ideolojik ilke ve değerlere sahiptir. Aynı dönemde seçimlere katılan 49 partiden 19'u sol, 30'u sağ partilerdir (Kaynar, 2007: 37).

Türkiye siyasi tarihinde çok partili hayata geçişten günümüze kurulan tüm bu partiler kuruluş amaçlarına göre incelendiğinde, bunların bazılarının tek konu partisi özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Aşağıda yer verilen partiler Mete Kaan Kaynar'ın geniş bir araştırmacı kadrosuyla birincil kaynaklardan yararlanarak oluşturduğu envanterin taranması sonrasında belirlenmiştir. Kaynar ve ekibinin 2007 tarihli "Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri" adlı eserinde yer alan siyasi partiler kuruluş amaçlarına göre taranmış ve Türkiye'de çok partili hayata geçilen 1946 yılından 2006 yılına kadar kurulan tek konu partileri tespit edilmiştir. Söz konusu eser 2006 yılına kadar olan dönemi kapsadığı için 2006'dan günümüze kadar kurulan partiler içerisindeki tek konu partilerini tespit etmek amacıyla Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın siyasi partilere ilişkin kayıtları taranmıştır. Aşağıda 1946-2024 yılları arasında kurulan tek konu partileri hakkında betimleyici yöntemle bu partilerin konularını, ideolojik yelpazedeki yerlerini, kuruluş ve varsa kapanış tarihleri ile kapanış nedenlerini içeren bilgiler sunulmuştur. Bu bilgiler ayrıca Genel Değerlendirme bölümünde yer alan Tablo 1'de şemalaştırılmıştır. Ayrıca, elde edilen veriler ışığında ulaşılan bulgular tartışılmıştır. Wagner'in siyasallaştırma ve bulaştırma kavramlarının yardımıyla söz konusu partilerin amaçlarına erişme durumları ve siyasal sistem üzerinde yarattıkları etkiler analiz edilmiştir.

Buna göre 1946-2024 arasında kurulan tek konu partileri kronolojik sırayla şu şekildedir:

***Türkiye Ulusal Kadınlar Partisi:** 1972-81 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Siyasi partilerin faaliyetlerine son veren 1980 askeri darbesi bu partinin de sonu olmuştur. Partinin temel amacı meclisteki erkek egemenliğini azaltmak ve kadın haklarını ilerletmek olmuştur. Maddi yetersizlikler nedeniyle yeterli ilde örgütlenme sağlayamadığı için genel seçimlere katılamamıştır (Bora, 2017; TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html)

***Yeşiller Partisi:** 1988-1994 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Çevreci bir gündeme sahip merkez sol nitelikte bir parti olmuştur (Yeşiller Partisi Programı ve Tüzüğü 1989, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/e80e8501-9a63-4eab-ac19-b5baa0e7470e>; Cinman Şimşek, 1993). Çevre konusunun siyasallaşması sonucunda çevreci hareketin partileşme kararı alması sonucu kurulmuştur (Duru, 2002). 1994 yılında parti hesabını sunamadığı için Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Kadın hareketiyle dayanışma içerisinde olan Yeşiller Partisi 2008 ve

2020 yıllarında ikinci ve üçüncü kez kurulmuştur. Bu süreçte Batılı muadillerine benzer şekilde siyasal gündemi genişleyen parti, kapsamlı bir siyasal bir programa kavuşmuştur (Yeşiller Partisi, resmi web sitesi <https://yesiller.org.tr/>). Öte yandan, ilgili partinin 2020 yılında kurulan güncel versiyonunun mevcut hukuki durumu muğlaklığını korumaktadır (Bianet, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/242957-yesiller-partisi-neden-kurulamiyor>). Parti en son İç İşleri Bakanlığı'na karşı açtığı engelleme davası konusunda lehine karar verildiğini duyurmuştur (Yeşil Gazete, <https://web.archive.org/web/20230228191721/https://yesilgazete.org/yurutmesi-durdurulmustu-yesiller-icisleri-bakanligina-actigi-engelleme-davasini-kazandi/>). Temmuz 2024 itibarıyla bakıldığında, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı güncel parti listesi kayıtlarında Yeşiller Partisi hâlâ yer almadığı görülmektedir (Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Siyasi Parti Genel Bilgileri, <https://www.yargitaycb.gov.tr/icerik/1093/siyasi-parti-genel-bilgileri>). Bu durumda, Yeşiller Partisi'ni resmi parti statüsüne kavuşmayı bekleyen bir tek konu partisi olarak almak gerekmektedir. Öte yandan, kırk yıla yaklaşan bir partileşme deneyimine sahip Yeşiller Partisi parti kurmanın somut yasal gerekçeler sunulmadan engellenmesi mümkün olmayan anayasal bir hak olduğunu belirtmekte ve çalışmalarını ulusal ve uluslararası düzeyde devam ettirmektedir.

Bu arada, bu parti 2008'de ikinci kez kurulduktan sonra 2012'de Eşitlik ve Demokrasi Partisi ile birleşerek Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi'ni kurmuştur. Bu aşamadan sonra ekososyalizmi de içeren ancak siyasal programı çok daha geniş kapsamlı bir parti halinde geldiği için bu parti tek konu partisi özelliğini yitirmiştir. Öte yandan, bu yeni birleşik parti kısa süre sonra bölünmekten kurtulamamıştır Yeşillerin oluşturduğu Yeşil Siyaset Forumu yeşil gündemden uzaklaştığı eleştirisinde bulunarak 2016 yılında Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi'nden ayrılmıştır. Daha sonra bu grup, 2019 yılında Yeşiller Meclisi'nin kurulmasına öncülük etmiştir (Yeşil Gazete, 2019). Söz konusu oluşum 2020'de kurulan Yeşiller Partisi'nin çekirdeğini oluşturmuştur. Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi ise 2023 yılında Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi (DEM Parti) adını almıştır (DEM Parti, resmi web sitesi <https://demparti.org.tr/>).

2020 yılında kuruluş dilekçesini veren Yeşiller Partisi doğanın da insan gibi özne olarak kabul edilmesi gerektiğini, sosyal ve ekonomik sorunların çevresel sorunlarla derinden ilişkisi olduğunu, bu anlamda sosyal adaletin iklim ve çevre adaleti olmadan başarılamayacağını savunmaktadır. Kimlik değil, ilkeler siyaseti yürütmeyi amaçladığını belirten parti bu ilkeleri ise şu şekilde sıralamaktadır: Doğaya uyum, iklim kriziyle mücadele, barış ve şiddetsizlik, toplumsal cinsiyet eşitliği ve feminizm, küresel mücadele, yerel ve doğrudan demokrasi, sürdürülebilirlik, adil paylaşım, özgür yaşam, çoğulculuk (<https://yesiller.org.tr/yesil-ilkeler/>). Yeşiller Partisi söz konusu ilkeleri hayata geçirebilmek için mevcut siyasal ve toplumsal anlayışta ve düzende radikal bir dönüşüm gerekliliğini vurgulamaktadır.

Batılı örneklerde görüldüğü gibi, Türkiye'de de Yeşiller hareketi farklı ideolojilerle eklemlenip tarihsel gelişim süreci içerisinde farklı yorumlar ekseninde iç bölünmeler yaşamıştır. Özellikle sosyalizm ile çevre hareketini harmanlayan ekolojik sosyalizm (yeşil sosyalizm) 1988-1994 yılları arasındaki Yeşiller Partisi ve daha sonra kurulan Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi'nde hayata geçirilmiştir. 2020'de kurulan üçüncü Yeşiller Partisi ise yeşil liberalizm ekolündendir.

DEM Parti çatısı dışında bağımsız olarak yeşil sosyalist ilkeleri esas alan en son parti ise Yeşil Sol Parti adıyla Kasım 2023'te kurulmuştur (<https://www.yesilpartisi.org/?p=4296>). Söz konusu parti gerek yeni kurulmuş olması gerekse ekolojik sosyalist partilerin doğaları gereği tek konuyu aşan siyasal programları nedeniyle burada tek konu partileri kapsamında incelenmemiştir.

***Türkiye Özürlüsüyle Mutludur Partisi:** 1996 yılında kurulan Türkiye Özürlüsüyle Mutludur Partisi, kendisini Atatürkçü, bağımsız merkezi görüşe sahip bir parti olarak tanımlamaktadır. Temel varlık sebebi engelli yurttaşların siyasal katılımının artırılarak toplumsal entegrasyonun iyileştirilmesi olmuştur. Maddi yetersizlikler nedeniyle 2003 tarihinde fesih kararı almıştır (TBMM Kütüphane ve Arşiv Başkanlığı, https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html). Engellilerin yasal ve toplumsal statülerinin iyileştirilmesi amacıyla daha sonra 2007 yılında Türkiye Özürlüler Partisi ve 2012 yılında Engelsiz Türkiye Partisi kurulmuştur. İki parti de uzun soluklu olamamış ve kendilerini feshetmişlerdir (Eraslan ve Coşgun, 2021).

***Kadın Partisi:** 2014 yılında kurulmuştur. Sloganı “erkek demokrasiden gerçek demokrasiye” olan Kadın Partisi, kuruluş amacını erkek egemen rejimi yıkmak olarak ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı, ayrımcılık karşıtı, emekten yana, çevreci, barış ve kardeşliği savunan, çoğulcu, katılımcı, tabandan demokrasi ilkelerini savunan, şiddet ve savaş karşıtı bir partidir (Kadın Partisi, Parti Programı, chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.kadinpartisi.org.tr/afis/files/kadin_partisi_program_2017.pdf). Geç Osmanlı dönemindeki öncü bazı önemli isimlerin faaliyetleri dışında, Türkiye’de kadın hareketi erken Cumhuriyet döneminde ifadesini Türk Kadınlar Birliği ile bulmuştur. Yeni Türkiye’nin yeni insanının yaratılması çabalarının bir parçası olarak kadının erkekle yasalar önünde eşitliğini sağlayan medeni haklara kavuşması ve kamusal hayata katılımı yeni rejimin temel özelliklerinden birisi olmuştur. Kadınlar Birliği’nin de “devlet feminizmi” kapsamında bu çabalara aktif olarak destek vermesi teşvik edilmiştir. 1970’lerdeki Ulusal Kadınlar Partisi kadın hareketinin partileşmesi yönünde öncü çabalardan birisidir ancak büyük oranda etkisiz kalmıştır (Bora, 2017: 769) ve tüm siyasal partilerin kapisına kilit vuran 12 Eylül darbesi ile bu parti de son bulmuştur.

Günümüzdeki Kadın Partisi bu anlamda tamamen yeni bir girişim değildir. Öte yandan, 1980’lerden itibaren yükselen toplumsal hareketlerin bir parçası olan feminist uyanışın bir sonucudur. Yeşil harekete benzer şekilde feminist hareket de siyaset yelpazesinin sol kanadında çeşitli mecralarda kendine yer bulmuştur. Kadın Partisi kadın hareketinin pek çok farklı yorumu ve örgütlenmesi içerisinde sosyal demokrat yönelimleri temsil etmektedir. Yeni bir toplumsal ilerleme örgütlemek istediğini belirten Kadın Partisi, bunun için siyaset ve yönetim anlayışında köklü değişiklikler önermektedir. Ülke seçim barajının % 3’e indirilmesini, kota sistemi yerine eşit temsil ve eşit yurttaşlık anlayışının bir gereği olarak parite sistemini, gençlerin partilere üye olabilme yaşının 18’den 14’e indirilerek aktif yurttaşlık yoluyla demokratik katılım kültürünün geliştirilmesini savunmaktadır. Kadın Partisi gençlerin hakları, ekolojik sorunlar ve LGBTİ hakları konusundaki duyarlılığını da özellikle vurgulamaktadır. Kendisinin sivil toplumun etkin bir bileşeni olarak tanımlayan Kadın Partisi anti-otoriter bir çizgide devletin gücünün temel hak ve özgürlükleri zedelememesi gerektiğini vurgulamaktadır (Kadın Partisi, Parti programı; Sivil Ses, <https://www.youtube.com/watch?v=gytn00R-tsU>).

***Dayatmasız Yaşam Partisi:** 2021 yılında Hacı Ali Özhan adında bir avukat liderliğinde pandemi koşullarında kurulan aşı karşıtı partidir. Dünya Sağlık Örgütü ve onun yerli işbirlikçisi olarak gördüğü Türk Tabipleri Birliği’ni pandemi adı altında insan nesline kast eden bir komplo kurmakla suçlayan bu parti başta aşı uygulamaları olmak üzere pandemi kapsamında alınan kamu sağlığı önlemlerine karşı çıkmıştır. Bu kısa ömürlü parti Büyük Uyanış Derneği’nin bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Büyük Uyanış Derneği ideolojik olarak Türk-İslam Sentezini esas alan ve “Bir Millet Uyanıyor” sloganı ile her türlü tehdide karşı Türk milletini uyanık ve bir tutmayı kendine amaç edindiğini ifade eden bir oluşumdur. Pandemi sürecinde kendine ait aktif bir web sayfası olan dernek, bu sayfayı daha sonra kapatmıştır. Halen çeşitli sosyal medya kanallarını dernek faaliyetlerinin duyurulması ve yürütülmesinde yardımcı araçlar olarak kullanmaktadır (<https://x.com/buyukuyanistr>; <https://www.instagram.com/buyukuyanistr/>).

Büyük Uyanış Derneği’nin organik bir bileşeni olan Dayatmasız Yaşam Partisi pandemi kaynaklı bir sağlık krizinin yol açtığı olağanüstü koşullarda kurulmuştur. Pandemiye karşı yürütülen aşı kampanyasının “küresel çetenin” bir planı olduğunu, bu nedenle pandemiye de “plandemi” demek gerektiğini savunan bu parti, bu yönde kamuoyu oluşturmayı amaçlamıştır (Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=2Zh5vC1pnN0>). Dayatmasız Yaşam Partisi amacının tek bir konuyla sınırlı olduğunu, bu amacını gerçekleştirdiğinde partinin kendini feshedeceğini açıklamıştır. Bu nedenle, bu partinin bir parti değil baskı grubu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim parti kuruluşu sırasında yaptığı açıklamaya uyumuş ve 2022 yılı sonunda kendini feshetmiştir (<https://www.youtube.com/watch?v=VXj7ybex-Kg>).

Söz konusu partiler dışında, Kaynar ve arkadaşlarının oluşturduğu parti listesinde ilginç isimli bir dizi partiyi tespit etmek mümkündür. Bu partiler basında da mizahi bir dille haber konusu olmuşlardır (NTV, 2010). Güden Partisi (1951-1952), Ufak Parti (1957-1958), Medeniyet ve Hayvansever Ekonomi ve Tarım Partisi (MEHTAP) (1988-1990), Sultan Partisi (1996-2001), Varlığımız Partisi (2001-2004) gibi partilere bu noktada bir yanlış anlaşılmayı gidermek için değinmek gerekmektedir. Gayet açıktır ki diğer bütün partiler gibi bu partiler de Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 68. maddesine dayanarak ve 1983 tarihli 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 5.maddesinde “Vatandaşlar siyasi parti kurma hakkına sahiptirler. Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlar çerçevesinde, önceden

izin alınmaksızın serbestçe kurulurlar” şeklinde ifade edilen haktan yararlanılarak kurulmuşlardır. (Mevzuat Bilgi Sistemi – Türkiye Cumhuriyeti Anayasası <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> ; Mevzuat Bilgi Sistemi - Siyasi Partiler Kanunu <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2820&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>). En azından bazılarının isimleri tek konu partisi olabilecekleri izlenimi uyandırır da yukarıda sayılan partileri tek konu partileri olarak değerlendirilmek mümkün görünmemektedir. Herhangi bir ideolojiyle bağlantıları olmadığını, siyasi yelpazenin merkezinde yer aldıklarını vurgulayan bu partilerin kuruluş amaçları dahi muğlaktır ve kendilerini kısa sürede feshetmişlerdir (Kaynar, 2007). Bu partiler yapıları gereği siyasi parti olmak bir yana, baskı grubu olma özelliği dahi taşımamaktadır ve bu partilerin herhangi bir siyasi kimliğe sahip olmaları da mümkün olmamıştır.

Son olarak, Türkiye’deki tek konu partileri arasında zaman zaman Zafer Partisi’nin de anıldığını belirtmek gerekir. 2021 yılında Ümit Özdağ tarafından kurulan bu partinin çıkış noktası göçmen karşıtlığıdır. Kültürel, ekonomik ve siyasal açılardan göç konusunu güvenlikleştiren Zafer Partisi, Türkiye’deki göçmenlerin ülkelerine geri gönderilmesini temel hedefi olarak ilan etmiştir. Öte yandan, parti programına bakıldığında Zafer Partisi’nin siyasi gündemini sadece göç konusu ile sınırlandırmadığı görülmektedir. Parti programında göç konusunun yanı sıra, adalet, sağlık, eğitim ve ekonomiye de kapsamlı şekilde yer verilmektedir. (Zafer Partisi, resmi web sitesi <https://zaferpartisi.org.tr/parti-programi/>). Zafer Partisi’ni ideolojik açıdan Avrupa’daki popülist radikal sağ partiler ile aynı kategoride değerlendirmek daha doğru görünmektedir. Zafer Partisi, Avrupa’daki benzerleri gibi göç karşıtlığı dışında başka konulara da programında yer vermektedir. Ayrıca yine onlar gibi, ideolojik düzlemde popülizm, yerlilik ve otoriterliği birleştirmektedir (Saylan ve Aknur, 2023: 272). Bu nedenle, Zafer Partisi bu çalışmada tek konu partisi olarak ele alınmamıştır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye’de bugüne değin kurulan tek konu partilerinin kadın hakları, ekoloji, engelli hakları ve aş karşıtlığı konularında kurulduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, kadın hareketinin, ikincisi ise Yeşiller Hareketi’nin bir parçası olma özelliğini taşımaktadır. Özgürlükçü sol yönleri ön planda olan bu hareketler dikkatlerini belli bir alanda yoğunlaştırsalar da aralarında bugüne kadar hem dayanışma hem de geçişkenlikler söz konusu olmuştur. Bu hareketlerden kaynaklanan partiler kesintilerle de olsa 1980’lerden bu yana süreklilik sağlayabilmişlerdir. Kadın ve çevre partileri ile karşılaştırıldığında, engelli hakları ve aş karşıtlığı konusundaki partiler ise uzun ömürlü olmamıştır. Türkiye Özürlüsüyle Mutludur Partisi ve Dayatmasız Yaşam Partisi farklı gerekçelerle kendilerini feshetmişlerdir. Bunlardan ilki maddi yetersizlikler nedeniyle, ikincisi ise pandeminin etkilerinin azalması ile birlikte pandemiye yönelik kamu sağlığı önlemlerinin azaltıldığı süreçte, 2022 yılı sonlarında misyonunu tamamladığı iddiasıyla siyasi varlığına son vermiştir.

Tablo 1: Türkiye’de tek konu partileri (1946-2024)

Parti Adı	Kadın Partisi	Yeşiller Partisi	Türkiye Özürlüsüyle Mutludur Partisi	Dayatmasız Yaşam Partisi
Konusu	Kadın hakları	Çevre ve iklim adaleti	Engelli hakları	Aş karşıtlığı
İdeolojik Yelpazedeki Yeri	Sosyal demokrasi	Yeşil liberalizm	Merkez (“ne sağ ne de sol”)	Milliyetçi-muhafazakâr
Kuruluş Tarihi	26 Haziran 2014	2020 (hâlâ yasal statüsünün onaylanmasını beklemektedir)	29 Temmuz 1996	Kasım 2021
Kapanış Tarihi	Aktif	Aktif	17 Aralık 2003	Ekim 2022
Yaşam Süresi	-	-	Yaklaşık 7 yıl	Yaklaşık 1 yıl
Kapanış Nedeni	-	-	Fesih	Fesih

Not: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur. Tabloda kadın ve çevre hareketlerinin yaşayan örneklerine yer verilmiştir.

Maddi yetersizlikler tek konu partilerinin ortak sorunu olarak görünmektedir. Parti içi çekişmelerin yanı sıra maddi yetersizlikler ilgili partilerin örgütsel istikrar ve yaygınlık kazanmalarını zorlaştırmaktadır. Parti oluşumunda esas olan örgütlenme ve seçime girmektir. Siyasi Partiler Kanunu’nun 36.maddesine göre, partilerin seçimlere

girmesi için oy verme gününden en az altı ay önce, illerin en az yarısında ve o illerin de merkez ilçe dâhil olmak üzere en az üçte bir ilçesinde örgütlenmiş olması gerekmektedir. Ayrıca il ve ilçe kongrelerinin ardından büyük kongresini yapma zorunluluğu bulunmaktadır (Mevzuat Bilgi Sistemi - Siyasi Partiler Kanunu <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2820&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>). Dolayısıyla, parti olduğunu ispat etmek ve parti sisteminde kalıcılışmak ciddi bir insan, para ve zaman kaynağı gerektirmektedir. Türkiye'deki mevcut parti sistemi içerisinde yer alan pek çok partinin söz konusu ölçütleri karşılaması söz konusu değildir. Üstelik yukarıda örnekleri verilen, üye sayıları son derece sınırlı grupların girişimleri sonucu kurulan, amaçları muğlak ve kısa süreli olmaya mahkûm "tabela partilerinin" varlığı da düşünüldüğünde Türkiye'de aktif halde görülen partilerin çoğunun parti olma iddiaları şüphelidir.

Yukarıda incelenen örnekler içerisinde ortaya çıkışları itibarıyla Kadın Partisi ve Yeşiller Partisi olmak üzere sadece iki tanesinin tek konu partisi özelliklerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yeşiller Partisi'nin zaman içerisinde genişleyen siyasal gündemi dikkate alındığında, güncel Türkiye parti sistemi içerisinde Kadın Partisi'nin tek konu partisi özellikleri taşıyan başlıca örnek olduğu görülmektedir. Pandemi sürecinde kurulan aşı karşıtı Dayatmasız Yaşam Partisi ise bir partiden çok baskı grubu özelliklerine sahip olmuştur. Üstelik sınırlı bir şekilde tanımladığı amacını gerçekleştirdiğinde varlığına son vereceğini baştan ilan etmiştir. Dünyada bunun örnekleri mevcuttur. Örneğin, UKIP Brexit sonrası varlık nedenini kaybetmiştir. Kanada'da marihuananın yasallaşması amacıyla yola çıkan Marihuana Partisi bu amacını *Conservative Party* dışında tüm partilere benimsetmiştir. Liberal Trudeau hükümeti iktidara geldiğinde de marihuanayı yasallaştırma yoluna gitmiştir (Simon and Chavez, 2018). Türkiye özelinde, henüz seçimlerde tüzel kişilikleriyle yarışma başarısı gösterememiş olsalar da hedefleri uzun erimli, toplumsal hareket temellerine sahip ve belirli ideolojik temellere dayanan Kadın Partisi ve Yeşiller Partisi'nin ise uzun yıllar varlığını sürdüreceğini öngörmek mümkündür.

Adı geçen partilerin siyasallaştırma ve bulaştırma stratejileri çerçevesinde başarılarına ve diğer partiler üzerindeki etkilerine bakıldığında, amaçları ile kat etmeleri gereken yol arasında hayli mesafe olduğu görülmektedir. Odaklandıkları konuları ana akım siyasetin başlıca gündem maddesi halinde getirme ve ana akım partilere de kendilerinininkine benzer tutumlar benimsetme yolunda bu partilerin görece başarılı oldukları söylenebilir. Kadın ve çevre konuları ana akım partiler açısından siyasal programlarında değişen oranlarda ama mutlaka yer verdikleri konulara dönüşmüştür. Ancak ana akım partilerin ilgili konulara yaklaşımı tek konu partilerinkinden önemli derecede farklı olmayı sürdürmektedir. Örneğin, ana akım partiler ama özellikle sağ kanatta yer alanlar örneğin çevre sorunlarını iktidar mücadelesi içerisinde bir alt politika alanı olarak tanımlamaktadırlar. Çevre politikalarını oy kazanma sürecinin bir aracı olarak görmektedirler (Sipahi ve Dinçer, 2019: 32). Benzer bir tespiti kadın konusu için de yapmak mümkündür.

Tek konu partilerinin siyasallaştırdıkları konularda hedefledikleri radikal değişiklikleri yapmaktan uzak olmalarının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Yukarıda söz edilen örgütlenme ya da parti içi ideolojik ayrışmaların ve bölünmelerin dışında, gerek Kadın Partisi gerekse Yeşiller Partisi kitleleşme konusunda ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Elbette örgütsel sorunlar kitleleşme potansiyelini olumsuz etkilemektedir. İki partinin üye sayılarına ilişkin ne kendi resmi web sitelerinde ne de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı kaynaklarında herhangi bir bilgi bulunmaktadır. Yine de üye rakamlarının düşük seviyelerde olduğunu tahmin etmek zor değildir. Bu partilerin önündeki diğer bir engel ise, mevcut düzende radikal değişiklikler talep etmeleri nedeniyle açık ya da örtülü engellemelere maruz kalmalarıdır. Yeşiller Partisi'nin siyasal parti tüzel kişiliği kazanması konusunda yaşadığı zorluklar bunun güncel bir örneğidir.

Sonuç olarak, Türkiye'de bugüne kadar kurulan tek konu partileri içerisinde öne çıkan partiler olarak Kadın Partisi ve Yeşiller Partisi'nin konularını siyasallaştırmakta ve ana akım partilere bulaştırmakta büyük oranda başarılı olduklarını söylemek mümkündür. Ancak, bu partiler seçmen tabanlarını genişletmekte ve güçlü birer muhalefet yaratma konusunda aynı başarıyı gösterememişlerdir. Lawson ve Merk'ın 1988 tarihli çalışmalarında öne sürdükleri iddianın aksine, büyük partiler bugüne kadar çeşitli şekillerde yenilenmeyi başarmışlardır ve pek çok ülkede iktidarı ellerinde tutmaya devam etmektedirler. Öte yandan, tüm sınırlılıklarına rağmen tek konu partileri de canlı bir konu olmayı sürdürmektedir. Elbette koşullar değiştiçe, yeni ihtiyaçlara cevap vermek ve yolunda gitmediği düşünülen konularda seslerini yükseltmek isteyen başka grupların da partileşme yoluna gitmeleri beklenmelidir. Bu anlamda, protestocu nitelikleri, toplumsal hareketlerle aralarındaki organik bağlantılar ve

siyasal stratejilerini teknolojik olanaklarla geliştirmeye meyilli dinamik yapılarıyla tek konu partileri sivil toplumun ve dolayısıyla demokrasinin gelişmesine katkı sağlamayı sürdürecektir. Ulusal ve küresel düzeydeki tarihsel ve mevcut deneyimler bu savı desteklemektedir.

Bitirmeden önce araştırma bulguları ışığında son bir noktayı daha belirtmek yararlı olacaktır. Bu çalışma her ne kadar kendi içinde ve sınırlı bir konu gibi görünse de tek konu partileri olgusu üzerine daha fazla araştırma yapılması gerektiğini göstermektedir. Böylece hem bu parti grubunu daha iyi tanımak hem de Türkiye siyasal sistemine farklı bir yönden ışık tutmak mümkün olacaktır. Bu çerçevede araştırma konusu olabilecek soru önerileri şu şekilde sıralanabilir: Tek konu partileri ile toplumsal hareketler arasındaki etkileşim Türkiye örneğinde nasıl gerçekleşmektedir ve bunun genel siyasal sistem açısından ne gibi yansımaları olmaktadır? Batı demokrasilerindeki örneklerle karşılaştırıldığında, Türkiye'deki tek konu partilerinin siyasal sistem üzerindeki etkisi neden sınırlı kalmaktadır? Toplumsal değişim taleplerini siyasal alana taşımak isteyen bu siyasi aktörlerin sınırlılıklarının nedenlerini öncelikli olarak kendilerinde mi yoksa içinde buldukları fırsat yapısında mı aramak gerekmektedir?

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, (Çev. A. Fethi), Hil Yayınevi, İstanbul.
- Animal Justice Party, resmi web sitesi, <https://www.animaljusticeparty.org/>
- Bale, T. (Aralık 2019). "Brexit Shows How the Populist Right Can Be Powerful Without Winning Office", UK in Changing World Platform, Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, <https://ukandeu.ac.uk/brexit-shows-how-the-populist-right-can-be-powerful-without-winning-office/>
- Bianet, "Yeşiller Partisi Neden Kurulamıyor?", Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/242957-yesiller-partisi-neden-kurulamiyor>
- Bloc Quebecois, Elde edilme tarihi: 30 Nisan 2024, <https://www.britannica.com/topic/Bloc-Quebecois>
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar- Türkiye'de Siyasal İdeolojiler* (5. baskı), İletişim, İstanbul.
- Büyük Uyanış Derneği, sosyal medya hesapları, <https://x.com/buyukuyanistr>; <https://www.instagram.com/buyukuyanistr/>
- Carter, N., Keith, D., Sindre, G.M., ve Vasilopoulou, S. (ed.). (2023). *The Routledge Handbook of Political Parties*, Routledge, Oxon ve New York.
- Cinman Şimşek, M. (1993). "Türkiye'de Yeşiller Partisi", *Marmara İletişim Dergisi*, 2, 5-40.
- Crotty, W. (2006). "Party Origins and Evolution in the United States", *Handbook of Party Politics*, (Ed. R. Katz ve W. Crotty), Sage Publications, London, Thousand Oaks ve New Delhi.
- Durgun, S. (2015). "Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri", *Siyaset – Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*, (Ed. Y. Taşkın), İletişim, İstanbul.
- Duru, B. (2002). "Türkiye'de Çevrenin Siyasallaşması: Yeşiller Partisi Örneği", *Mülkiye Dergisi*, Cilt 26, Sayı: 236, 179-199.
- Duverger, M. (1986). *Siyasi Partiler* (3. baskı), (Çev. E. Özbudun), Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Eraslan, E. ve Coşgun, M. (2021). "Engellilerin Toplumsal Entegrasyonunda Siyasal Temsil Üzerine Bir Deneme: Türkiye Özürlüsü ile Mutludur Partisi", *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17 (37), 5764-5790.
- European Greens, resmi web sitesi <https://europeangreens.eu/about/>
- European Greens, resmi web sitesi <https://europeangreens.eu/priorities/>
- Gunther, R. ve Diamond, L. (2001). "Types and Functions of Parties", *Political Parties and Democracies*, (Ed. R. Gunther ve L. Diamond), Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Gunther, R. ve Diamond, L. (2003). "Species of Political Parties: A New Typology", *Party Politics*, 9(2), 167-199.
- Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi (DEM Parti), resmi web sitesi <https://demparti.org.tr/>
- Heper, M. ve Rubin, B. (2002). (der.). *Political Parties in Turkey*, Frank Cass, London.
- Heywood, A. (2013). *Politics* (4.baskı), Palgrave Macmillan, Houndmills ve New York.

- Kadın Partisi, resmi web sitesi, <https://www.kadinpartisi.org.tr/>
- Kadın Partisi, Parti programı, Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefi ndmkaj/https://www.kadinpartisi.org.tr/afis/files/kadin_partisi_program_2017.pdf
- Kapani, M. (2016). *Politika Bilimine Giriş*, BB101 Yayınları, Ankara.
- Kaynar, M. K. (2007). (der.). *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Kirchheimer, O. (1966). "The Transformation of the Western European Party System", *Political Parties and Political Development* (ed. J. LaPalombara ve M. Weiner), Princeton University Press, New Jersey.
- Kitschelt, H. (2006). "Movement Parties", *Handbook of Party Politics*, (Ed. R. Katz ve W. Crotty), Sage Publications, London, Thousand Oaks ve New Delhi.
- Mevzuat Bilgi Sistemi - Siyasi Partiler Kanunu, Elde edilme tarihi: 27 Nisan 2024, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2820&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Mevzuat Bilgi Sistemi – Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Elde edilme tarihi: 27 Nisan 2024, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> ;
- Meguid, B.M. (2005). "Competition Between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success", *The American Political Science Review*, 99(3), 347-359.
- Mudde, C. (1999). "The Single-issue Party Thesis: Extreme Right Parties and the Immigration Issue", *West European Politics*, 22(3), 182–197.
- Neumann, S. (1956). "Toward a Theory of Political Parties", *World Politics*, 6(4), 549-563.
- NTV, "Türkiye Siyasi Tarihinden Enteresan İsimli Partiler", Elde edilme tarihi: 14 Temmuz 2024, https://www.ntv.com.tr/turkiye/turkiye-siyasi-tarihinden-enteresan-partiler,_zFuW1D6FEiqkdIXVCKxMQ#
- Özbudun, E. (2011). *Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, E. ve Atılğan G. (2018). "Siyasal Partiler", *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler* (Ed. G. Atılğan ve A. Aytekin) (2. baskı), Yordam, İstanbul.
- Panebianco, A. (1988). *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Rüdig, W. ve Sajuria, J. (2020). "Green Party Members and Grass-roots Democracy: A Comparative Analysis", *Party Politics*, 26(1), 21-31.
- Sartori, G. (2005). *Parties and Party Systems*, ECPR Press, Colchester.
- Sayarı, S. (2013). "Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri", *Karşılaştırmalı Siyaset – Temel Konular ve Yaklaşımlar*, (Ed. S. Sayarı ve H. Dikici Bilgin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Sayarı, S., Musil, P. ve Demirkol, Ö. (2018). (der.). *Party Politics in Turkey: A Comparative Perspective*, Routledge, Oxon ve New York.
- Saylan, İ. ve Aknur, M. (2023). "Discourses of Turkish Opposition Parties Towards Syrian Refugees: Securitization and Repatriation", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2023(2), 259-283.
- Sipahi, E.B. ve Dinçer, S. (2019). "Yeşil İdeolojiler Bağlamında Yeşil Siyasetin Türkiye’deki Siyasi Partilere Yansımaları", *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi* 1(1), 17-57.
- Şener, M. (2018). "Baskı Grupları", *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler*, (Ed. G. Atılğan ve A. Aytekin), Yordam, İstanbul.
- Simon, D. ve Chavez, N. (2018). "Canada Just Legalized Recreational Pot. Here’s What You Need to Know", *CNN*, 17 Ekim, Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, <https://edition.cnn.com/2018/10/17/health/canada-legalizes-recreational-marijuana/index.html>
- Tarrow, S. (2011). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics* (3.baskı), Cambridge University Press, Cambridge.
- TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html)
- The Greens/EFA in the European Parliament, resmi web sitesi, <https://www.greens-efa.eu/en/>
- The Pirate Party, resmi web sitesi, <https://piratpartiet.se/en/about-us/>

- The Prohibition Party, resmi web sitesi, <https://www.prohibitionparty.org/>
- Topal Demiroğlu, E. (2014). “Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1), 133-144.
- Tsakatika, M. (2023). “Political Parties and Social Movements”, *The Routledge Handbook of Political Parties*, (Ed. N. Carter, D. Keith, G. M. Sindre ve S. Vasilopoulou), Routledge, Oxon ve New York.
- Tunaya, T.Z. (2015). *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 1,2,3*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- The UK Independence Party, resmi web sitesi, <https://www.ukip.org/about-UKIP>
- Wagner, M. (2012). “Defining and Measuring Niche Parties”, *Party Politics*, 18(6), 845-864.
- Wagner, M. (2023). “Niche Parties and Party Competition”, *The Routledge Handbook of Political Parties*, (Ed. N. Carter, D. Keith, G. M. Sindre ve S. Vasilopoulou), Routledge, Oxon ve New York.
- Women’s Equality Party, resmi web sitesi, <https://www.womensequality.org.uk/>
- Women’s Rights Party, resmi web sitesi, <https://womensrightsparty.nz/>
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, “Faaliyette Olan Siyasi Partiler”, Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, <https://www.yargitaycb.gov.tr/documents/ek-1711443302.pdf>
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Siyasal Parti Genel Bilgileri, Elde edilme tarihi: 14 Temmuz 2024, <https://www.yargitaycb.gov.tr/icerik/1093/siyasi-parti-genel-bilgileri>
- Yeşil Gazete, “Yürütmesi Durdurulmuştu: Yeşiller İç İşleri Bakanlığı’na Açtığı ‘Engelleme’ Davasını Kazandı”, Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, <https://web.archive.org/web/20230228191721/https://yesilgazete.org/yurutmesi-durdurulmustu-yesiller-icisleri-bakanligina-actigi-engelleme-davasini-kazandi/>
- Yeşil Gazete, “Yeşiller Meclisi Kuruldu”, Elde edilme tarihi: 13 Temmuz 2024, <https://yesilgazete.org/yesiller-meclisi-kuruldu/>
- Yeşil Sol Parti, resmi web sitesi <https://www.yesilpartisi.org/?p=4296>
- Yeşiller Partisi, resmi web sitesi <https://yesiller.org.tr/>
- Yeşiller Partisi Programı ve Tüzüğü 1989, Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/e80e8501-9a63-4eab-ac19-b5baa0e7470e>
- Youtube, “Dayatmasız Yaşama Partisi Kuruluyor”, Elde edilme tarihi: 28 Nisan 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=2Zh5vC1pnN0>
- Youtube, “Dayatmasız Yaşam Partisi Görevini Tamamladığı İçin Fesih Edildi”, Elde edilme tarihi: 13 Temmuz 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=VXj7ybex-Kg>
- Youtube, “Sivil Ses Podcast’te: Benal Yazgan ile Kadın ve Siyaset Üzerine”, Elde edilme tarihi: 13 Temmuz, 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=gytn00R-tsU>
- Zafer Partisi, resmi web sitesi <https://zaferpartisi.org.tr/parti-programi/>

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).